

ПРИЛОЗИ

ДИПЛОМАТСКИ МЕТОДИ СТАРИХ ДУБРОВЧАНА*

У уводу свог дела *О дубровачкој дипломатији* које је штампано 1950 године и које претставља синтезу његових доста обимних напора на том пољу, Богдан Кризман је, између осталог, саопштио и следеће: „Прво, дипломатија је вјештина, спретност, окретност и сналажљивост, конкретно у међународној пракси: она дјелатност, она активност, коју познати енглески приручник за дипломатску праксу (Ernst Satow: *A Guide to Diplomatic Practice*) назива примјеном такта на уређивање односа између појединих држава. У другом значењу *дипломатија* је *апарат, организација и дио државног строја*, и у овом нашем приказу бит ће ријеч само о дипломатији у овом другом смислу, о органима тзв. „дипломатске службе“ државе, у овом случају нашег старог Дубровника“. Ако се узме у обзир да је Кризманов рад не само најновије него и готово једини успео покушај у нашој науци да се проучи дубровачка дипломатија, онда остаје као чињеница да је, како се он изразио, дипломатски такт старих Дубровчана сасвим необделано поље наше историско-правне науке.

Ова констатација је чудновата поготову због тога што су Дубровчани и у науци а још више у традицији обележени као дипломате који су не само суверено владали дипломатским методама свог времена него су, у том погледу, располагали вештином која ј била својствена само њима и којој треба да захвале што су тако дуго сачували своју независност. Сва задојена оним самоувереним и наивним дубровачким патриотизмом, историографија тога града споро је мењала своје идеје и схватања и није много напредовала од Растића и Лукаревића до Апендинија и Луја Војновића, као што ни тај патриотизам, за све то време, није много изменио своју садржину. Видећи у свим потезима дубровачке дипломатије доказ тог одушевења и пожртвовања према заједници, историчари града под Срђем ограничавали су се у истраживању њених стварних елемената. И тако су сва та дела, као јединствена, понекад недовољно писмена а често и комична смеша научног и легендарног, остала обележена дивљењем према ненадмашно вештим и суптилним методама дубровачке дипломатије, али и осетним недостатком напора да се ти методи критички испитају и оцене. Тек у последње

* Овај чланак, прочитан као реферат на Првом конгресу историчара ФНРЈ у Секцији за правну историју 6 маја 1954, претставља покушај да се саопшти један утисак, да се синтетизује једно сазнање и искуство стечено проучавањем литературе и публикованих извора и прелиставањем оног огромног фонда дипломатске преписке Дубровачке Републике који се чува у Државном архиву у Дубровнику. Тај покушај смо учинили у уверењу да он неће довести само до понављања већ изречених мишљења о методама дубровачке дипломатије. У навођење документације нисмо се упуштали, јер би то значило упуштање у рад друкчијег карактера и неупоредиво већег обима.

време прострујао је свеж ваздух дубровачком историографијом и тек је у последње време отпочело ревидирање многих сумњивих вредности дубровачке историје. Али се на једну систематску студију о дипломатским методама старе Републике још увек чека, иако је, за поледњу четврт века, саопштено довољно материјала да би се могла створити једна општа слика.

Дубоки су корени овако овлашног односа према проучавању метода дубровачке дипломатије и овако брзоплетог њиховог тумачења. До тога је дошло првенствено зато што се изузетни економски и политички положај старог Дубровника у модерном свету објашњавао тим методима и што је у њима тражен његов узрок, уместо да се ти методи приказују као нужност ситуације Дубровачке Републике. Збуњени чињеницом да је једна средњовековна патрицијска трговачка република успела да се пуна три века одржи као анахронизам у свету великих апсолутистичких монархија, историчари су избегавали да подвуку привидност тог парадокса и инсистирали су на вештим методима и родољубљу дубровачке дипломатије као на објашњењу те појаве. Одржање Дубровника, међутим, имало је свој много дубљи узрок, чије ће констатовање дати истовремено и основицу проучавања метода дипломатије тог града.

Сувише се површно закључило да је Дубровник задржао обележја средњовековне комуне до укидања Републике, јер је, у току неколико векова, та општина занатлија, помораца, трговаца и рибара видно еволуирала у минијатурну трговачко-колонијалну силу специфичног карактера која је имала своје место у савременој констелацији светских сила. Пропадање Дубровника или, боље речено, заустављање његовог развојка у складу са развојем ондашњег света у целини више је последица спољних него унутрашњих чинилаца, више је изазвано ситуацијом у свету него односима у самој Републици, јер су и ти односи окоштали у нераскидивом обручу тих спољних фактора.

Ако је почетак модерног времена у Европи био у знаку стварања моћних апсолутистичких монархија, не сме се закључити да је Дубровник, и у економском и у политичком погледу, постао сувишан анахронизам у тој измењеној структури Европе. На међи два света, сасвим супротна по својим производима и потребама, он је опстао као нужда и једних и других, јер се готово једино он затекао способним, разгранатом мрежом својих колонија на Балканском Полуострву и капацитетом својих поморских снага, да преузима улогу њиховог посредника. Преношењем интерконтиненталних трговачких путева из средоземног базена на океане, које је трајало током целог XVI века, Дубровник није изгубио своју улогу: огромна пространства Предњег Истока, Балканског Полуострва и Средње Европе, предпуштена вишевековној економској заосталости турског феудализма, била су увек жедна мануфактурних производа Запада и неисцрпан извор аграрних и сточарских продуката, којима је остала Европа, са друкчијим економским перспективама, све више оскудевала. Постепено економско назадовање Дубровника од последњих

деценија XVI века више је последица преоријентације трговачке политике Млечана и њиховог непосредног ангажовања на балканском тржишту него опште измене трговачких прилика у том крају света која би улогу Дубровника учинила излишном. Јер, иако су у водама Средоземља морнарице Енглеске, Француске и Холандије почеле да потискују бродове са заставом св. Влаха, пространо балканско тржиште остало би и даље широко поље делатности дубровачког капитала, да га није почео да потискује непосредан млетачки утицај. Он, међутим, није био ни нагао, ни одвише снажан, да би довео до брзог опадања дубровачке трговине у Турској.

У складу са констатацијом да постојање независног Дубровника, посматрано из економског аспекта, није било случајно и да та република није била остатак Средњег века који није ишчезао услед ћудљиве игре случајности, стоји и наша претпоставка да је и политичка независност тог града имала свог разлога или, боље речено, да је државноправна форма Дубровачке Републике XVI и XVII века била само у привидној дисхармонији са општом политичком структуром тадањег света. Турска, која је осећала потребу за страним капиталом од свог зачетка, осетила је корисност Дубровчана пре но што се проширила до граница њихове републике. Ако се овоме дода да су султани свесно спроводили систем окружавања своје државе полувазалним земљама, међу које је спадала и Република, да се делатност дубровачких трговаца временом показивала све потребнијом и кориснијом и да се све до пада Дубровника није јавила озбиљна опасност да он постане пленом неке друге силе нити је до те опасности могло доћи на самим границама Босанског Пашалука, онда је сасвим разумљиво што је Турска толерисала тог паразита на свом организму који је био пустио, сплетом својих колонија, дубок и разгранат корен у читавом телу европског дела Царства. С друге стране, Млечани су се стално устручавали од закључка да им супарничка република доноси више штете но користи, јер сопственим снагама нису никад могли заменити мрежу њених колонија у Турској, а увек су налазили начина да трговину Дубровчана вежу, бар делимично, за свој град и тако је донекле укључе у свој трговачки систем. Зато они, и поред све дрскости којом су прогонили своје конкуренте, нису никад предузели крајње одлучне кораке да их сасвим униште; они то, уосталом, нису ни могли учинити ако су желели да не дођу у сукоб са Турском која је претстављала услов њиховог опстанка. Других суседа Дубровник није имао.

Ако је овим тврђењем бар наслућен разлог и могућност опстанка Дубровачке Републике у добу које је искључивало постојање ситних политичких организама, онда је сувишан труд да се објасни узрок постојања једног таквог облика државе у систему апсолутистичких монархија, пошто тај облик потпуно одговара међународној економској улози заједнице у њега укљопљене. Не треба да нам овде буду смешна и непотребна поређења са Млетачком Републиком, Холандијом, па и Енглеском: чудесну снагу свих трговачких земаља

модерног доба не треба тражити у њима самим него у целокупном систему њиховихседа, упоришта, саобраћајних путева и половања.

Ако се пође од ових тврђења са убеђењем у њихову тачност, неће претстављати тешкоћу да се уоче и објасне методи дубровачке дипломатије у њеној борби за независност и интересе Републике. Сем тога, не смемо заборавити још једну чињеницу која ће нам много олакшати разјашњење тих метода.

Модерно доба светске историје, које је започело крајем XV века, било је обележено не само стварањем крупних монархија него и успостављањем извесне равнотеже међу њима, појавом тзв. система европских сила, тј. све веће изукрштености и испреплетености њихових интереса. Уместо средњовековног излованог решавања међународних проблема, сад у томе учествују све европске силе, ангажоване својим интересима који све више губе локално обележје. И тако, док су се у Средњем веку могли да воде бесконачни ратови и спроводе најсвирепија крвопролића између појединих земаља, дотле, од XVI века, ниједан дубровачки брод није могао да постане пленом противника Републике, а да то не нађе одјека на свим европским дворovima. У оваквој ситуацији, трговачкој републици између Неретве и Боке, која је имала сасвим реалне разлоге свог опстанка, није било сувише тешко наћи дипломатске методе у напорима око свог опстанка и ти методи нису морали бити продукт суште виртуозности њене дипломатије него закључак хладног и прибраног посматрања тренутног стања ствари.

А те прибраности и тог реализма у оцењивању ситуације стари Дубровчани су, као сналажљиви трговци, несумњиво имали и ту треба тражити узрок успелости метода њихове дипломатије.

Иако су били ревносни католици и одани приврженици Римске курије, иако су са истанчаним разумевањем и осећањем неговали у свом граду један мали огранак западноевропске културе, иако су видници њиховог родољубља обухватили не само Јужне Словене него и далеке пољске и руске равнице, Дубровчани су били у сталном напору да ни за тренутак не забораве да опстанак њиховог града зависи од Турске, да је она извор њиховог благостања, њихов суверен и заштитник, услов њихове политичке независности, горостасни змај под чијим су крилом нашли уточишта и чије се поверење не сме прокоцкати. Ако прича о томе како је Дубровник први у Европи наслутио будућу величину Турске и покорио јој се и примио њену заштиту кад Турци, у Малој Азији, нису ни помишљали на освајање Балкана, претставља обичну измишљотину коју су Дубровчани од XV века до пада Републике стално понављали на Порти и код босанских намесника кад је требало да их потсете на њихове обавезе према верним вазалима и у коју су, најзад, и сами поверовали, ипак та легенда, као сваки продукт традиције, има срж истине. Она сведочи, самим тим што је вредела као разлог и Дубровнику и Турској, о присној повезаности те две државе, о дубоком прожимању њихових интереса које је напоследку

добило вид међусобне оданости и поверења и о методима којима се служила дубровачка дипломатија на Порти у тренуцима кад је требало да рехабилитује дискредитовану Републику, да одбије турске настртаје и да успостави старе, добре односе двају суседа.

Дипломатски методи које су Дубровчани примењивали у Турској били су, делом, усмерени ка стварању таквих међусобних односа који ће значити обезбеђење њихових интереса у суседном царству и, делом, ка очувању таквих односа, ка одбрани политичке независности Републике и одржању њеног трговачког положаја на Леванту.

Дубровачка дипломатија је, у тежњи да обезбеди заштиту Турске, чинила сталне напоре да прикаже своју републику неопходном том великом царству. Нимало инвентивна у проналажењу форми она је располагала са неколико аргумената, припремљених одговора, доказа и смицалица, које је, у мирним временима и односима, кад је једино требало одржавати са Портом и њеним намесницима нормалан дипломатски контакт, са мањим или већим разликама понављала три века са подједнаким успехом, тако да би читач дипломатске преписке Дубровачког архива остао запањен турском наивношћу кад не би знао да су Турци са извесном сувереношћу пропуштали да им те излизане фразе пролазе поред ушију, претпостављајући свему корисност опстанка Дубровачке Републике за њихову државу. Ми верујемо, иако то још није у науци сасвим доказано, да је дубровачка дипломатија учинила неоцењиво драгоцене услуге Турској, окруженој непријатељским хришћанским земљама, својим брзим достављањем тачних и исцрпних вести о свему што се дешава у тим земљама, својим шпијунирањем у корист Турака, и то нарочито у време њиховог залетања ка срцу Средње Европе. Земља војника-феудалаца, у којој је трговина махом била препуштена страном капиталу, Турска је увиђала колико јој Дубровник користи организовањем трговачке мреже и свим њеним европским провинцијама и повезивањем њених тржишта са Европом, поготову због тога што утицај дубровачке капитала није могао довести ни до каквог политичког притиска на Царство. Зато су Портини службеници који су били свесни колико дубровачка трговина разједа и исисава њихову земљу, али који су непрестано трпели оскудицу новца, са извесним горким стрпљењем слушали лажна и стереотипна објашњења поклицара да је трговина њиховог града само жртва коју треба схватити као доказ његове верности султану, да се од свих прихода дубровачке царине једва саставља годишњи харач, а да емин, који прикупља турску царину на источној капији Дубровника, шаље босанском дефтердару велика средства којима он подмирује трошкове Пашалука. Дешавало се, например, у турско-млетачким ратовима, да је Дубровник успевао да приграби монопол трговине са Турском на рачун других јадранских и јонских лука које су Турци затварали и да се за неколико година силно обогати. Турци су дозвољавали да дубровачка дипломатија постигне овакве „успехе“, јер им је био потребан трговачки

промет и новац, иако су знали да од пословања њихових штићеника имају користи колико они толико и Млечи с којима су Дубровчани, на другу страну, били пословно везани.

Уочавајући у Турској конзервативно и слепо придржавање старих правних норми и већ устаљених обичаја, Дубровчани су знали да и државноправним актима регулишу долитичке односе своје републике према тој земљи и обезбеде у њој свој трговачки престиж врло спретним коришћењем сваког преседана турских власти, схватајући сваки писмени документ Порте за навек дате привилегије које се могу употребити према тренутној ситуацији. Зато су дубровачки поклисари увек носили собом у Турску читаве свежњеве разних докумената издатих у тој земљи у разним случајевима, намерни да их употребе као примере примене општих норми. Тако је и долазило до стварања тих норми и тако су Дубровчани стицали своје привилегије у Турској.

С друге стране, Дубровник се необично опрезно устручавао да он са своје стране не учини неки штетан преседан који би Турци свесно схватили као обичај и увек је претпостављао било какву тренутну опасност или губитак неком мањем издатку који би могао постати стална обавеза. Зато се дубровачки поклисари, сем у изузетним случајевима, нису устручавали да било ког функционера Порте учине својим противником одрицањем поклона којим би доцније морали снабдевати све његове следбенике.

Ако се, из овог општег оквира, пређе на појединости, онда се мора уочити да је дубровачка дипломатија заиста умела да прикупља искуства свог непосредног дотицаја са Турцима и да их користи са ванредном сналажљивошћу у непосредним односима кад год би долазило до нових момената у односима са Портом и њеним намесницима и кад се требало борити и решавати проблеме а не само одржавати нормалан дипломатски контакт. Сјајни зналци турског менталитета као и Млечани, Дубровчани су у томе превазилазили своје такмаце интимнијим осећањем прилика, обичаја и људи у царству у коме је живео народ њиховог језика. Они су познавали све компоненте карактера турског човека, били су свесни његове сензуалности, његовог поноса војника, хипокризије вечитог сиромаша и уображеног честољубља подмитљивог службеника Порте. И зато у Дубровнику никад није недостајало људи који су се увек могли упутити у Турску са извесношћу да ће крајње суптилно и вешто приступити наизглед сложеним турским људима. Та умешност постала би у опхођењу са западним светом очигледна и бесмислена: сазнати што више о човеку с којим се преговара, ући у његов карактер, открити његову личну заинтересованост и праве намере, а затим, хладним измишљањем сопственог става, привидном савитљивошћу или срачунатом тврдоглавошћу, обарањем противникових разлога својим за које је важније да га заведу и избију му оружје из руку него да буду тачни и, најзад, ласкањем и митом, савладати противника и натурати му своје решење. Што је најзанимљивије, није сметало што је сва та тактика била за противника сасвим про-

видна: хипокризија и лаж губиле су овде свај прави смисао и нико није ни помишљао да победи постигнутој њиховом помоћи одрекне неприкосновеност. Све је то, уосталом, било могуће, пошто се у овим разговорима намерно само овлаш дотицало питање о коме се расправљало.

Међутим, иако је располагала одличним зналцима турског менталитета уопште, дубровачка дипломатија није се тим задовољавала и увек је настојала да има што исцрпније податке о свим службеницима Порте како би према сваком од њих понаособ могла да заузме одређен став. Због свега тога дубровачки утицај у Турској био је врло често јачи од млетачког који се више ослањао на мито и мање био последица дубљег разматрања и коришћења прилика у Царству. Зато и дејство дубровачких доклона на султанове службенике треба свести на скромну меру и схватити као споредно средство: они су били сувише шкрти и мали ако се упореде са резултатима тих спретних дипломата.

Постоји разлог због кога сматрамо да је овде излишно износити методе дубровачке дипломатије у тренуцима кад је Турска заузимала негативан став према својим штићеницима и вршила на њих притисак било које врсте: ти методи остајали су исти, јер ни тада Дубровник није напуштао своју изолацију од Европе и сам се обрачунавао са својим сувереном, само што је он у таквим околностима примењивао своју тактику са много више спремности и на одлучан став, и на храброст, и на упорност, и на сналажљивост, и на најскупље жртве које нису доводиле у питање његову независност.

Са осигураном заштитом Турске, Дубровник је заузимао свој став са много више смелости и инвенције, тим пре што је Млетачка Република била једина сила која је могла довести у питање његов опстанак и што је она, у пуној зависности од трговине на Истоку, морала према Турцима водити политику пуну обзира. Зато су Дубровчани, према оптужбама млетачких дипломата, са пркосном злуродошћу ишчекивали сваки конфликт Републике св. Марка са Турском, прво због тога што су тада преузимали млетачке трговачке позиције на Леванту, а друго зато што се њиховој дипломатији тада указивала прилика да на Порти, анализом пуном привидне логичности, до краја разголите и компромитују своје такмаце. Дубровчани су то чинили и поред тога што су у тим ратним временима њихови бродови и трговци и њихови поданици по острвима и обалама Републике били изложени бруталним прогонима дуждевих галија и што је тада долазио у опасност и сам опстанак њихове државе: они су то стрпљиво подносили свесни да се Млечани, неће усудити да иду до краја и да ће њихова насиља вредети на Порти као очевидни доказ колико је Дубровник веран султану и какве су, уствари, млетачке намере према његовим штићеницима. Док би, са таквим речима на уснама, обилазили везире по Цариграду, дубровачки поклицари су са стрепњом и опрезношћу пратили сваки корак млетачке дипломатије, страхујући више од мира

него од рата. Миром би, наиме, Млечани повратили своје трговачке позиције у Турској и опет би њихови златници са ликом крилатог лава придобили за дужда Портине службенике: Дубровнику је поново претстојало мучно, лукаво и опрезно дипломатско надметање са својим такмацима око утицаја у Турској, при чему су му, више него новац, користиле старе привилегије, сналажљивост, интимно познавање људи и менталитета, и помоћ, често врло штедра, босанских муслимана који су штитили Дубровчане као суседе и људе „свога језика“. Зато Млечани, и поред свег богатства поклона који су расипали, никад нису успели да сасвим потисну дубровачки утицај у Турској.

С друге стране, иако су са најодлучнијом упорношћу претпостављали у својој републици световну власт духовној и онемогућавали цркву да се уплиће у послове државе, тако да су долазили у сукоб и са самим Ватиканом, а са својим надбискупима ретко успостављали коректне односе, Дубровчани су знали да искористе Римску курију и учине је својим главним ослоном и заштитником међу европским силама. Дубровник је бедем хришћанства, истицали су амбасадори тога града у Риму; његове колоније у Турској, у том мору неверника и шизматика, одржавају, с крајњим пожртвовањем, последње жишке праве вере и омогућују делатност мисионарима Курије у њиховој пропаганди истине. А да није слободног Дубровника, из кога полазе путеви у све крајеве европске Турске, зар би се уопште могло организовати убацавање тих мисионара у неверничку земљу? У Ватикану су извесно знали да у овим разлозима има много неискрености и претеривања, јер је у Дубровнику, као ретко где, с довитљивошћу и тврдоглаво изигравано спровођење у дело одлука Тридентског концила, али Курија је, у овом случају, претпостављала суштину, а она је била тачна: Дубровачка Република је, не толико учешћем својих грађана колико самом чињеницом што је постојала, била од неоцењиве користи католичкој пропаганди у Турској. Зато се Ватикан, као стожер система европских сила све до Француске револуције, ни у једном тренутку није устручавао да интервенише у корист Дубровника; у критичним временима ове католичке републике из Ватикана је стизала и новчана помоћ, иако се знало да ће она бити утрошена на делење поклона турским министрима. Ову чињеницу треба подвући утолико пре што је став Римске курије био од одлучујућег значаја баш у оним моментима кад је опстанак Дубровника био најопасније угрожен, наиме у заједничким ратовима хришћанских сила против Турске кад би Млеци упорно инсистирали, са несумњивим злим намерама, да се и Дубровник прикључи том општем напору. У таквим ситуацијама дубровачка дипломатија је имала смелости да објашњава папи како је за општу ствар хришћанства корисније ако Дубровник остане неутралан, под скутом Турске, него да се његовим приступањем султановим непријатељима изложи опасности последње католичке упориште на Балканском Полуострву. Сматрајући ове разлоге дубровачких посланика у суштини

тачним, папе су, са својственим реализмом, штитиле неутралност њихове републике и тукле Млечане по прстима чим би дрскије по-сегнули према Дубровнику. То су поглавари католичке цркве могли да учине са пуном ефикасношћу због тога што су обично стајали на челу хришћанских савеза против Турске као њихови организа-тори и врховни ауторитет.

У оваквој равнотежи снага и интереса, дубровачка диплома-тија је могла да сведе своје методе на брижљиво проучавање и оцењивање ситуације и на благовремене интервенције са циљем да се успоставе поколебани односи и Република нађе заштиту ја-чег истицањем схватљивих разлога свог опстанка. Налазећи са успехом подршку у Цариграду и у Риму, она, у решавању дубро-вачко-млетачких односа, никад није ограничавала своју делатност на Млетке него је, у том циљу, покретала на интервенцију суседне дворове, знајући извесно да они неће напустити Дубровник заин-тересовани његовим опстанком. А кад би дубровачки посланици и стигли у Млетке, они су користили средства достојна њихове сна-лажљивости у личним контактима: изражавали су крајње чуђење због непријатељског става дуждевих службеника који је, разумљиво, само последица забуне и неспоразума и нимало у складу са општом политиком Републике св. Марка, јер је она увек штитила одани Дубровник чија трговина више користи њој него њему самом. Затим су, окретно, објашњавали све користи које имају Млечани од чи-њенице што постоји независна република дубровачке властеле, пре-увеличавајући оно што је стварно постојало и опомињући тако ја-ким разлозима своје такмаце да се не забораве до краја. У том на-метању својих разлога, у тражењу интервенције амбасадора европ-ских сила и у поткупљивању млетачких сенатора, они су пуштали да прође што више времена, обуздавали дуждева непријатељства намећући му стање преговора, и тако сачекивали да се у Венецији осети рад дубровачке дипломатије која је дотле деловала у дру-гим престоницама и да Сињорија сама попусти.

Пошто су интереси Дубровачке Републике ретко излазили из троугла Цариград-Млеци-Рим, сматрамо да је делатност дубро-вачке дипломатије у модерном времену на француском, шпанском и аустриском двору од споредног значаја; опстанак Дубровника, на-име, није зависио од тих сила, мада су се оне повремено уплитале у одређивање његове судбине. Иако су дубровачки поданици имали широко поље заједничке привредне делатности са шпанским гра-ђанима, њихова дипломатија трудила се у Мадриду и Напаљу обично само дотле док би задобила привилегије које су осигу-равале интересе Дубровника у тим пословима. Дубровачка влада протеривала је шпанске агенте из свог града, јер су је они могли компромитовати пред Турцима, и с крајњим нерасположењем је слала анонимне извештаје о стању у Туској напуљским намесни-цима. С друге стране, она је знала да искористи шпанско-млетачке супротности на Медитерану и да жртвама шпанских авануриста неколико пута сузбије млетачку конкуренцију. Иако је била свесна

велике користи коју је имао Дубровник од Шпаније, дипломатија тог града, сходно свом карактеру, никад није изразила захвалност шпанском двору, него га је уцењивала тражењем признања за измишљене жртве које су поднели Дубровчани у шпанској флоти. Запањени што Шпанци, и поред тога, нису напустили свој благонаклони став према њима, Дубровчани су наивно видели у Шпанији прву светску силу неисцрпних богатстава и у време када је она већ одавно изгубила ту своју улогу.

Французи су озбиљно ушли у круг дубровачких интереса тек током XVIII века, док Аустрија у граду под Срђем није сматрана силом која може непосредно утицати на његову судбину све до истог тог столећа, а и тада само повремено. Иако је тада дубровачка трговина била видно потиснута са турских тржишта, а у Јадранском Мору је дошло, на рачун Дубровника и Млетака, до појаве нових лука и застава на јарболима, Дубровчани су, и у трговини и у дипломатији, ишли утрвеним путем и вртели се у зачараном кругу између Цариграда, Млетака и Рима. Заустављен у свом развоју кристалисањем нове констелације сила у свету која му је одузимала право на опстанак, Дубровник је, током XVIII века, обамирао у све дубљем и свестранијем конзерватизму, па, не мењајући ништа, није мењао ни методе своје дипломатије, тим пре што су они, сазрели средином XVII века, већ постали славна традиција од које се лако не одриче и која се сматра кључем свих успеха. Зато су Дубровчани, који су у том времену интервенисали на европским дворovima, изгледали себи дубоко мудри и довитљиви, а целом осталом свету жалосно смешни.

Ако се, дакле, методи дубровачке дипломатије модерног доба посматрају у складу са општом ситуацијом у свету, онда се њихови успеси ни у ком случају не показују као последица суште виртуозности тих трговаца него чињенице што је Дубровник имао разлог свог опстанка и био потреба медитеранских земаља и што је, мудрошћу и искуством својих дипломата, знао да констатује и искористи такву ситуацију. Методи дубровачке дипломатије постају анахронизам кад и сам Дубровник.

Радован Самарџић

О СОЦИЈАЛНОМ СТАРАЊУ У ЕНГЛЕСКОЈ

Настављајући и проширујући једну дугу традицију социјалног старања, још из XVI века, енглески послератни систем социјалних служби ипак претставља новину у друштвеном животу својом свеобухватношћу. Израђен на основу чувеног извештаја В. Бевериджа из времена рата (1942), прихваћен од свих политичких партија, систем се састоји из неколико закона који су укинули многобројне и хетерогене прописе и ујединили законску базу целог система. То су закони о националном осигурању (1946), о осигурању од по-